

קאנוניזציה של הקינות

(תנובה לתנובתו של הרב מיכאל אברהם - 'צהר' ח)

הוויכוח בין הרב ישראל רוזן (צהר ז) לבין הרב מיכאל אברהם (צהר ח) בדבר תוספת קינות לתשעה באב נגעה בין היתר בשאלה האם לראות בקובץ הקינות המקובל כיום בישראל קובץ קאנוני סופי ומוחלט, או קובץ מקרי שניתן להוסיף עליו ואף לגרוע.

א. להבדיל בין קודש לקודש

לענ"ד יש להבחין הבחנה יסודית בין כתבי הקודש שלנו לסוגיהם. התנ"ך הוא הספר המקודש ביותר. כל אות ואות שבו ספורה. בתלמוד יש הבדלי גירסאות רבים יותר; אולם גופו של התלמוד נכתב ונחתם ועליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע. סידור התפילה גמיש יותר. נוספו לו במהלך הדורות תפילות חדשות. בעיקר ידועות התפילות שנתחדשו בדורנו: התפילה לשלום המדינה, "מי שברך" לחיילי צה"ל, אזכרה לחללי השואה¹, ועוד. עם זאת סדר התפילה **בעיקרו** נקבע על ידי פוסקי ההלכה, והגדול שבהם - הרמב"ם.

1. כאן יש להעיר שבהעדר יד מכוונת עושים המדפיסים כאוות נפשם, ויש סידורים שנוספו להם גם "אל מלא רחמים" לזכר השואה וגם "יזכור". נוסחו של זה האחרון אינו מלוטש, חציו הוא משפט אחד ארוך בן עשרות מילים! והחזנים אומרים גם את זה וגם את זה, בעוד ש"יזכור" נאמר בדרך כלל על ידי היחידים בלחש ו"א-ל מלא רחמים" נאמר בקול על ידי הש"ץ.

ב. הדפוס הוא שקבע

ספרי הסליחות והקינות לא נערכו, ולא נחתמו על ידי סמכות הלכתית. הם מכילים פיוטים שנתחברו על ידי גדולי משוררינו, ביניהם גם פוסקים גדולים (רש"י, המהר"ם מרוטנברג ועוד). אולם אין להתייחס אליהם כאל קאנונים חתומים. **הדפוס** הוא שקבע את הטופס הסופי (בינתיים) שלהם. מי קבע אלו פיוטים יאמרו ואלו לא? עד היום יש באשכנז שני נוסחי סליחות, ובעבר היו הרבה יותר. נהרא נהרא ופשטיה. במחזור יום הכיפורים שבידי (דפוס וילנא במהדורת צילום), הסליחות הנאמרות על ידינו בערב ראש השנה נאמרו בשחרית של יום הכיפורים! בישיבות רבות נוהגים לדלג על פיוטים רבים המודפסים במחזורים, והמדפיסים החדשים השמיטו חלק מהפיוטים, כל מדפיס לפי שרירות ליבו?² גם בסליחות, יש מקצרים בסליחות של ערב ראש השנה. וכן בקינות, יש המדלגים על קינותיו של הקליר, בגלל קושיין. אי אפשר לומר שטופסי הסליחות והקינות שבידינו הם קאנוניים. ולכן אין מניעה להוסיף עליהם. תוספת קינות על השואה מתבקשת, והיא נעשית בבתי כנסת רבים, מכל החוגים.

ג. האם יבש המעין?

לצערנו, דלל מעיין היצירה הפיוטית בדורות האחרונים. משוררים התרבו, שירים נכתבו; אולם פיוטים, שיוכלו להיאמר בתפילה, לא מתחברים. יתכן שהיא הנותנת. מכיון שטופסי הסליחות והקינות קבועים פחות או יותר, אין סיכוי מעשי שפיוט חדש ייכנס לאוצר התפילות השימושי שלנו, ולכן אין מוטיבציה לחבר פיוטים. כיוצא מן הכלל זכה ר' י. ל. ביאלר, שקינתו הידועה "אלי אלי נפשי בכי" זכתה לחדור לבתי הכנסת ולהתפשט בציבור. כרגע, קינה זו מצורפת כדף נספח. אולם לא ירחק היום ומדפיס בעל יוזמה עשוי לצרפה לטופס הקבוע, ובכך להכשירה לבוא בקהל באופן סופי (עד שתשעה באב יהיה לששון ולשמחה). אין ספק שיש מקום לקינות נוספות: הן על חורבן הקהילות על ידי הנאצים, הן על השמד של יהדות רוסיה, והן על החילון של קיבוצים יהודיים אחרים. גם סליחות נוספות מתבקשות על מצבנו הרוחני כיום, על מצבנו הקיומי וכהנה עוד.

2. לצערי הרב הושמטו בדפוסים החדשים דווקא פיוטים יפים ביותר, כגון: "אדרת ממלכה" בשחרית של ראש השנה, "אשר אומץ תהילתך" בשחרית של יום הכיפורים ו"אשר אימתך" במוסף של היום.

ד. קנוניזציה דה-פקטו

הסיכוי לצירופן המעשי של סליחות וקינות חדשות על ידי ציבור המתפללים - אינו גדול. להרגל יש כוח עצום. קשה לשנות הרגלים, ובצדק! כל שינוי עלול לבלבל, לצרום את האוזן, לקלקל את החוויה ואף לעורר מחלוקות מיותרות. "עושה חדשות - בעל מלחמות..." לכן ניתן להעמיס על הקינות והסליחות הוותיקות משמעויות נוספות ואקטואליות. לא תמיד פיוט חדש יעורר את הלב. פעמים שדווקא פיוט ישן ומוכר, כשמצטרפת אליו משמעות חדשה, מצליח לבטא את רחשי הלב יותר.

הייתי מכנה זאת כ"קנוניזציה דה פקטו". כלומר, למעשה, יש להכיר בעובדה שספרי הקינות והסליחות נחתמו, אולם עם זאת, אין להתייחס לכך כאל קנוניזציה דה יורה. אם יימצא משורר בעל שיעור קומה, ששירתו תבטא את רחשי בני הדור והם יעדיפו אותה, לא תהיה שום מניעה עקרונית מלאומרה, והיא תחדור לספרי הסליחות והקינות.

ה. תחיית היצירה הפיוטית

היצירה הפיוטית חייבת להנץ מחדש. לא ייתכן שכישרון חשוב זה יתנוון דווקא עם חזרתנו לארץ הפיוט והשירה. לא יתכן שהשירה הכללית תתעשר ביצירות רבות, גם משל משוררים שומרי מצוות, ורק היצירה הדתית תישאר בעוניה.

ועל דרך הפייטן אמרתי נקונן אף אנו:

אזכרה משוררי ואהמיה

בראותי כל שירה על תילה בנויה

ושירת הא-להים מושפלת עד שאול תחתייה

ובכל זאת אנו לי-ה ועינינו לי-ה

שיחזיר שירתנו למקומה, הללויה.

